

Románkori oltárkereszt.

Ebenhöch Ferencz, koronczói esperestől.

Bármily ritkák is hazánkban a románkori egyházak és műemlékek, ezeknél még sokkal ritkábbak az akkori izlésben készült ötvös-művek és kisebb műtárgyak; mert többnyire becses vagy használható fémekből készülvén, ami ezek közül a tatár-és török — dulást, nem különben a reformáció képi- dühét szerencsésen túlélte: utóbb a renaissance minden átalakító szenvedélyének esett áldozatul; és most csak azt a keveset¹⁾ tudjuk felmutatni, mi a gyászos pusztulás alkalmával föld alá kerülvén, a régészetnek kedvező utóbbi évtizedekben jött napfényre; s került egyszersmind oly kezekbe, melyek a tárgy történeti műbecsét felismerve, azt a beolvasztás esélyétől megmenteni siettek. Azért a románkori izlésben többé kevesbbé durván alakított réz-bronz arany-ezüst- s. a. t. akár egyházi, akár profán használatra szánt műtárgyak mindig a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak, és többnyire *unicumok*, oly sajátosságokat és eltérő idomzatokat tüntetvén fel, melyeknek szemlélése új meg új irányba vezetik a figyelmes szemlélő eszmemenetét. Ily ritka és eddig ismeretlen részletekkel tündöklő csaknem sértetlen épségben fenmaradt „románkori oltárkeresztet“ játszott a véletlen kezeimbe^{*)}.

Ugyanis július derekán baráti körben figyelmeztettek, hogy *Szerecsenyben* (Győr vm.) egy póráló igen fényes feszületet talált; de annak nagyságáról, alakjáról s. a. t. semmi bizonyosat sem tudtak mondani, minthogy az együgyű nő, kincsét nagyon féltvén, azt senkinek sem mutatja. A dolognak tehát nem tulajdonítottam fontosságot s azt tovább nem is nyomoztam. Ki írja le azonban örömet, midőn harmadnapra ismerős kéztől levelet veszen, annak feltörésekor egy románkori feszület rajza hullott elém? „*Ez a szerecsenyi feszület*“! — kiálték önkénytelenül s mindegy ösztönszerűleg; és úgy is volt. Mert említett barátom, tudósítása szerint, abban a perczen lépett be egy *pápai* aranyműves boltjába, midőn az egy idomtalan rézfeszületet egyedül a vastag aranyozás kedvéért beolvasztás végett vett meg pórálóunktól. Barátom legott koronczói „*ócskász*“ barátjára gondolt, ki nek számára a keresztet lefoglalta, s neki a feszület rajzát véleményadás kedvéért megküldötte. Elképzelheti a nyájas olvasó: hogy addig nem volt nyugtom, míg a feszület enyém nem volt!

¹⁾ Mily gazdagok voltak a középkori nagyobb egyházak főleg fémből készült kisebb műtárgyakban és készletekben, kitűnik az akkori leltárakból; p. Pannonhalmán sz. László korában 14 db. kisebb nagyobb arany és ezüst szebbnél szebb feszület létezett (Mittheil. d. centr. Commiss. V K. 351.) holott manap jelesebb p. báró Rolas du Rosey drezdai enyém gyűjteményében összesen csak 2 db. románkori feszületet lelünk (u. o. 347 l.) ilyenekből talán még legtöbbet bír a *nürnbergi* german és a *bajor nemzeti* muzeum (Mitth. VI. K. 112. l.); természetesen ide nem értvén a francia és angolhoni gazdag muzeumokat.

^{*)} Tudósító úr természetesen leginkább hazánkról szól, mely még eddig *oly keveset van e tekintetben átkutatva és leírva*. Félre esőbb helyeken bizony még találni románkori tárgyakat, csak hogy azok nem annyira a régész mint a szatócs kezébe kerülnek mindaddig, míg papjainkat az ilyenek nem érdeklik.

Mielőtt azonban a rajzban mellékelt „oltárkereszt“ koráról, műbecséről s a. t. szólt lanék, szükségesnek tartom a *feszületnek* mint műtárgynak őskori történetéről egyetmást elmondani.

Amily bizonyos, hogy az első keresztények a *keresztet* mint a megváltás eszközét és jelét nagy tiszteletben tartották. [ezért kényszerült Tertullian és más egyházatyák is őket a pogányokkal szemben a „kereszt imádás“ vádjá ellen védelmezni ¹⁾] — szintoly kétségtelen, hogy a felfeszített megváltó festés vagy faragvány általi ábrázolásától gondosan tartózkodtak, nehogy őket, az üldözötteket, e jel a pogányoknak elárulja. A jó pásztor, a bárány, a hal, a galamb, csupasz vagy pedig lombfűzérrel, koszorúval, néha egy két galambbal felékített kereszt, sőt maga az ismeretes monogram volt az egyedi képlet, mely az üldözött keresztényt a megváltóra, és a megváltás nagy titkára emlékezteté. Így hozta azt magával az okosság és a titoktartás fegyelme, (*disciplina arcani*.) — De mihelyt az üldözés megszűnt, mihelyt milliók követhették a „felfeszített“ tanítását, mihelyt *Ilona* anyacsászárné a sz. kereszt erekljét Golgotha tövénél fölfedezvén, azt drága aranyburokban a sz. sírnak általa épített nagyszerű templomában, mint a hivek tisztelettárgyát felállíttatá; — a keresztények nem tartózkodtak többé előbb ugyan keleten, két századdal utóbb pedig nyugaton is a *keresztet* a *felfeszített üdvözítő* képével felékesíteni, a keresztet mintegy *szóló képül* használni, melynek előállításában szigoruan ragaszkodtak az őskori hagyományokhoz, t. i. hogy Krisztus urunk 4 szeggel, fapolezon (*suppedaneum*, lábalj) vagy zsámolyon nem egymás felett, hanem egy más mellett nyugovó lábbal, vizirányosan kifeszített karokkal fején töviskoszorúval mult ki a keresztben.

Ehez képest régi leírások és fennmaradt festvények meg mozaikok szerint az V. és VI. században a kereszt négykaru volt, rajta a felfeszített üdvözítő 4 szegen függött, lábai két külön szeggel átverve, polczon egymás mellett nyugodtak, a lábszárak pedig térdben nem voltak meghajtvá; s ámbár az üdvözítő az evangeliumok szerint meztelenül, csak derékon rövid lepellet fődve, függött a keresztben, mégis gyakran egész testét fedő, és bokáig érő köntösben, de legtöbbnyire deréktól térdig vagy azon is alul érő kötényszerű s néha bojtokkal felékesített zubonykában ábrázoltatott a keresztben. A szerint pedig a mint vagy *élve* vagy pedig *halva* függ, feje egyenes, függélyes helyzetben s nyílt szemekkel, vagy pedig zárt szemekkel és jobb karjára lehajtvá, mindenkor pedig dús, középen elválasztott s vállaira aláhulló hajzattal bajuszos-szakálos arczczal fordul elő; fején töviskorona, kereszt fénykör, néha aranyos korona, vagy egyszerű szövet — diadem látszott; a fej felett pedig az ismeretes czímtábla a hármassal, vagy egyszerű felirattal, melyet olykor Krisztus monogramja, vagy nevének kezdőbetűje X, sőt e helyett szintén azon betűvel kezdődő *kéz* (görögül *χειρ*) pótolta.

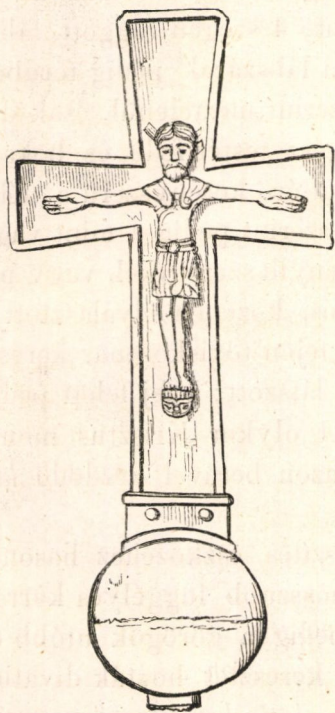
Keleten szintúgy mint nyugaton kezdetben a megfeszítés eszközéhez hasonló négykarú és pedig egy rövidebb keresztkarral, és egy sokkal hosszabb függélyes karral, mintegy *Karóval* ellátott kereszt volt használatban; minthogy pedig a görögök utóbb ez idomtól elállottak, és a négy egyenlő hosszúságu karral ellátott keresztet hozták divatba ezt a X-dik század óta „görög“, a hosszúszerűt pedig ellenkezőleg „latin keresztnek“ nevezik.

Már *Konstantin* császár idejében arany-ezüstből készült és drága kövekkel kirakott keresztet helyeztek az oltársátor, vagy oltár fölé, mely szokás azután a feszületeknek drágákó és zománczozással való felékítésére is átvitetett, főleg keleten: hol korán kezd-

¹⁾ Tertull. Apolog. c. 16.

ték a feszület 4 karját az evangelisták mellképeivel díszíteni, vagy ehelyett azok jelképeit az ismeretes evangéliumi állatokat használni. A keresztt alatt gyakran az *Isten anyja*, Sz. János és *Magdolna*, többnyire szikár, nyulánk, komor arcú s modoros redőzetű ruhába burkolt alakjait helyezték el; ily feszületek hátlapján többnyire Sz. Mária látszik a kisedd Jézussal. Mind e képek verve, vagy zománczozva, sőt vésve is, ritkábban ötvös kéz által öntve fordulnak elő; és a feszület ily előállításáa hagyományszerűleg s minden legcsekélyebb változtatás nélkül a mainapig megmaradt keleten oly annyira: hogy sokszor maga a mű-értő is haboz: vajjon ősrégi, vagy újabbkori feszület van-e előtte?

E merevséggel ellentétben nyugaton pezsgőbb mozgalom uralkodott, mely a X-dik századon túl az élet minden viszonyaiba behatva, utóbb nagyobb változást idézett elő mind az építészetben, mind a képző-művészetben; nem csoda tehát, ha a feszület is mind idomaiban, mind részleteiben nyugaton nagy változáson ment át, melyet részben a Jeruzsálemből eredt és a keresztfára vonatkozó ajtatos mondának kell tulajdonítanunk. A monda ¹⁾ szerint t. i. Ádám feje vagy agykoponyája a megváltó keresztfájában volt elrejtve, honnan Krisztus halálakor előjött s az aláfoló sz. vért felfogván, az által megtisztult. E hagyomány megörökítésére a XI-dik századtól fogva nyugaton a keresztt tövénél többnyire emberfő vagy koponya látszik, t. i. Ádám feje ²⁾ vagy koponyája. Ehhez járul egy kisebb vagy nagyobb gomb, mely a földgömböt ábrázolja és a feszület alsó végén lombozat vagy más jelképi ezífrázatokkal ékítve, egyúttal közvetítőül vagy összekötő tagozatúl szolgál a keresztt és annak talapzata vagy nyele, azaz hordozó póznája között. A XIII-dik században az ősi hagyománytól már abban is eltértek, hogy 4 szeg helyett 3 szeggel foglalták a fölfeszített üdvözítő képét a kereszthez, egymásfelé helyezett lábait egy szeggel vervén át,

minek következtében a lábaj vagy polcz egészen elmaradt, és a lábakat térdben, nagyon meg kellett hajtani. Megemlítendő még, hogy a fentebbi hagyományra vonatkozólag a kereszttfa ez időtájt sokszor a paradicsomi almafára emlékeztetőleg állíttatik elő. A keresztt törzse t. i. nincs megfáragva, hanem az élő fához hasonlólag kerek karja nem áll kereszttben, hanem villaszerűleg majdnem függélyesen nyulik fel felé, mely azután sok esetben lombozattal, virágokkal, sőt gyümölcsökkel gazdagon meg van rakva; máskor ismét a lombozat virág alakú csomókba fűzve fedi az élőfa alakú keresztt törzsét, melyen ismét máskor az élőfa ágainak levagdalt csonkái látszanak ³⁾.

Ha most tekintve a mondottakat szemügyre vesszük feszületünket, mely vörösrézből készült s igen vastagon van megaranyozva: azt első pillanatra azon művek közé fogjuk sorozni, melyek gyárilag tucatszámra készültek, a melyek előállításánál tehát a hibátlan rajzra kevesebb gondot fordítottak; mégis a modoros alakítást, a durva kivitelt, az inkább zömök mint kinyújtott alakot, a vékony satnya lábszárakat, a fejlettebb, de igen nagy s idomtalan kezekkel ellátott karokat inkább a kornak, melyben

¹⁾ Mittheil. VII. 335. l. — ²⁾ Például az innicheni nagy feszületen, hol Ádám feje egyúttal polcz (suppedaneum) gyanánt szolgál Krisztus egymás mellé szegezett lábainak. Mittheil. III. 237. lap. — ³⁾ Például a heltai pacificalén (kézi kereszten). Mittheil. VI. 149. lap.

készült, gyermekded izlése és a művészet kezdetlegességének fogjuk tulajdonítani, sem mint a gyári kivitelnek.

A függélyesen álló fő, mely élő Krisztusra utal, szigorú arczkifejezés mellett mór-doros és a románkort jellegző *lombszerű* szakállal s barkóval van mintegy keretbe szórítva, melyet vastag lecsüngő bajusz egészít ki; a hosszú, középett elvállasztott dús hajzat a vállokra foly alá, és párvonalos mély barázdák által van feltüntetve; maga a fej sem tövis koszorú, sem korona, sem diademszerű szalaggal nincs körülvéve, hanem meztelen, valamint fölötté a hagyományos cím tábla is hiányzik, és helyette a hajdan létezett háromágú fénysugár csonka maradványai látszanak, melyek a fej mögött szeggel erősítve a kereszt-hez. Az arányosabb karok vízszintesen két szeggel vannak felszegezve, az aránytalan nagyságu kezek szorgalommal, mondhatni némi tökélylyel, de igen reális felfogással idomítvák, az ujjak majdnem egyenlő hosszúságúak, s végeik szerfelett vastagok úgy, hogy a kéz tenyérben keskenyebb, mint az ujjak végénél! Sebhely a mellen nem létezik, a mell maga a boncz-tani megfigyelés hiányára mutat: a test derékon alul azon sajátos kihajlást, mondhatnám feszengést láttatja, mely a régibb görög feszületeken a kinszenvedés kifejezéseként szemlélhető. A lábszárak aránytalanul rövidek és véznák, térdben kissé meghajtvák; a lábfejek durva reális rajzban, egymás mellé szintén durván, de jól kidomborított oroszlánfőn mint lábajlon (suppedaneum) helyezvük el; az egyetlen szeg az oroszlánfőt szorítja a vele egy tömegeből öntött lábakkal együtt a kereszt-hez. Derékon szélesebb három csokorszerű rózsával, és ezekről alácsüngő alul szélesebb s kerekre vágott szalagokkal ékített övről foly alá, dús, jól kidomborított redőkben, alul rojtokkal ellátott köténytyszerű testelőző (Schamtuch) mely térdig ér, s melynek feldíszítésére mint látjuk oly kiváló gond fordított! Ennek, úgy látszik, kiegészítő része, mert vele együtt az egész testet elfedő és az V-VIII-dik századig igen gyakran előforduló *tunicát* pótolja feszületünkön az eddig még sehol sem észlelt *vállfedő* (humerales) mely mint liturgicus ruhadarab a miséző papnak a legrégebb korban ugyan fejét (amictus) utóbb pedig vállait fedé! — — ez esetben s felfeszített vállait fedi, fél mellig leér, és háromrétű zsinorzattal van a hónalj alatt a testhez szorítva, redőzetes felkunkorodó végei pedig mély barázdolás által indicálva.

A kereszt maga $\frac{1}{2}$ vonal vastagságu rézlemezéből van vágva, magassága nem egészen 7'', keresztkarja pedig majd 5''-nyi, 1'' 3''' szélesség mellett, mely a kereszt végénél 1'' 5'''-1'' $\frac{1}{2}$ ''-ig szélesedik. Ezen különben igen gyenge lemezkereszt erősítésére egy szintén $\frac{1}{2}$ ''' vastag s majd 2''' széles perem van a kereszt széleire köröskörül s pedig annak belső lapján felszegelve, s mellette hozzá is forrasztva. Legalul 2'' 3''' átmérőű s két fél-gömbből összeforrasztott rézgolyó van melynek alján rövidke 7''' nyílású cső közvetítő tagozatul szolgált a most hiányzó talpazathoz, felső részéhez ellenben 10''' magas és 1'' 7''' széles szintén peremmel ellátott vékony rézhüvely van forrasztva, melybe maga a kereszt töve bele van eresztve, és két nagyobbfejű szeggel megerősítve.

Első tekintetre az ember azt vélné, hogy e kereszt valaha zászló hegyére volt tűzve, legalább mainap igen hasonlítanak ehhez azon keresztetek, melyeket szintén ily nagyságu golyóval felszerelve egyházi lobogókra szokás tűzni: de valamint mainap senkinek sem jut eszébe krisztussal díszített keresztet tűzni akár zászló akár torony hegyére, mert ott a távolság miatt a parányi alak úgy sem látszanék (pedig nálunk a gyárilag ezer számra készülő szobroc-ska alkalmazása tetemes költség-külömb-séget nem okozna), úgy a régiek is alig alkalmaztak volna ily parányi alakot oly kereszt-re, mely rendeltetésénél fogva magasra emelve, azt mintegy látatlanná teendé, ha főleg azt is fontolóra vesszük, hogy az idétt a kézművesség és gépezet fejletlenségénél fogva ily szorgalommal kiállított szobroc-

kák használata tetemes árkülönbséget okozott volna. Nézetem szerint tehát e feszületnek a golyó alatt, talán néhány tagozat közvetítése mellett akár kerek, akár lépcsőzetes, vagy háromszögű talapzata volt, melyen állva alkalmas volt arra, hogy mint oltár-kereszt az egyház legkitűnőbb helyén t. i. az oltár közepén állva annak némi ékességeül szolgáljon.

Ha tekintetbe vesszük a rajz hiányait, mely jobbadán csak a hagyományos schema után indul, s keveset foglalkozik a természet tanulmányozásával, ha látjuk a durva kivített, mely a művezet legközönségesebb akadályait is alig bírja legyőzni s mely az érzékeverés nehézségeit kerülve, az olcsóbb és tartósabb bronz helyett inkább a gyengébb vöröskereszt választotta tárgya készítésére; ha végül látjuk a vastag aranyozást, mely ügyesség hiányában a drága fémet oly kiméletlenül pazarolta e feszületre: önként azon korba fogjuk annak készítését helyezni: melyben nemcsak a művészet, hanem még a művezet is csecsemőkori bölcsőjében ringattatott!

Tüzetesebb összehasonlítás más enemű műtárgyakkal e feszület korának meghatározására biztos újmutatást fog nyújtani. Tartsunk szemlét a románkori feszületekben igen gazdag bajor nemzeti muzeumban. Két rézkereszt közül, melyeket merev alakjuk miatt a szakértők a XI-dik századból kelteznek s melyeken a lábak szintűgy nincsenek a keresztthez szegezve, mint e miénken, az egyikén krisztus feje csak a háromágu fénysugárral van feldíszítve, mint a miénk! Ugyanott több ősrégi és aranyozott vörösréz-ből készült kereszt karjai végökön szintűgy kiszélesednek, mint azt a miénken látjuk! ¹⁾

Ugyanott egy Bambergből származott és a XI-dik századból keltezett nagy fafeszületről az mondatik: hogy idomzata durva, nyers, karjai még legtöbb bonczani tanulmányt tanúsítanak! nincs-e ez úgy a mi feszületünkön is? Végül a tunica szerű testelőző, főleg a vállfedővel együtt azon korra enlékeztet: melyben a szemérmes keresztény még a keresztben sem nézhette üdvözítő, meztelen tagjait, hanem amennyit csak lehetett, eltakart. Habár pedig a kevésbé meghajtott térdek és a lábáljul használt modoros oroslánfő némelyektől már a XII-dik század reminiscenciái közé soroztatik, mindamellett a fent elősoroltak figyelembevételével feszületünket a XI-dik századnál újabbnak nem merném állítani.

Jelen leírásomat még jól be sem fejeztem, mikor egy másik lelkes barátom több darab szintén megaranyozott régi rézfeszület felfödözéséről értesített; minthogy pedig részint hivatalos teendőim, részint a téli idő akadályozott, hogy személyesen ránduljak a hely színére, barátomat a műtárgyak lerajzolására, és a feltalás körülményes leírására szólitottam fel. Ez rövid időn, bár csak vázlatos rajzokkal, és hiányos leirással kedveskedett is mindamellett igen örvendetesen lepett meg, mert a lelt tárgyak egyike szintén *románkori oltárkereszt* vala, mely mind nagysága mind tökéletes épsége, főleg pedig *képzeltűs rajza* által az enemű fenmaradt legjelesebb remekek közé sorozandó!

Talapja háromszögű lobor, mely gazdag növény- és szörny-fonadékból áll, a szörnyek szárnyas, lombidomu farkban végződő gyikok; ezek közül három a talapzat 3 lábát képezi, melyek fölött a lobor élén szintén egy-egy hasonló proteus lefelé, a lobor mind-egyik lapján pedig kettő-kettő a dűs és váltóztatos lombfonadék között felfelé kusz; a talapzaton tehát összesen 12 szörny látszik; említésére méltó, mert az öntés kifejlett művezetére mutat, azon körülmény, hogy e háromszögű talap át van törve, s így mind a növényindák mind a szörnyek szabadon fonódnak egymásba. A lobor tetején hasonló művű és lombfonadékot képező gomb vagyon, hogy a talap és kereszt között közvetítő tagozat-

¹⁾ Mittheil. VI. 112. lap.

túl szolgáljon, az áttört gomb lombfonadékában is két szörny rejlik. E recze- vagy hálóművű gomb felett több vonalnyi magasságra fölül és alul tagozott oszlopocska emelkedik, melynek felső fejezetszerű és négyszögű részében van a kereszt síkjának befogadására szolgáló mélyedés, itt azonban a kereszt alsó végéből egy tagozott, s mint alább látni fogjuk, talán fenyőtoboz alakú lombcsomó, vagy más ilyen hiányzik. Maga a kereszt inkább a görög, mint a latin keresztalakhoz közelít, mivel keresztkarjai majd oly hosszúak, mint a függélyes keresztkar. A kereszt nem négyszögű, hanem élőfához hasonlólag hengerded, mely köröskörül átellenes spárga fejhez hasonló lombcsomókkal, vagy bimbókkal van körülvéve; a keresztkarok végein eredetileg egy-egy fenyőtoboz alakú lombcsomó volt, de ezek közül az alsó a kereszt tövéből, és az egyik kar végéről, összesen tehát kettő hiányzik. Krisztus szikár vézna lábakkal s karokkal, nagy kezekkel, kis lábfejekkel ellátott teste az ismeretes lábáljon nyugszik, lábai egymás mellett, térdben nincsenek meghajtva, karjai vízirányosan vannak fölszegezve; — függélyes és rövid szakáll s haj által feltűnő fején háromágu korona van; címtábla vagy egyéb jelvény hiányzik. Az egész feszület magassága állítólag 16—18'', melyből a talapra 6—7'' esik.

Ugyanazon szántóföldön és helyen egy talapzat és Krisztus nélküli kereszt találtatott, mely az előbbihez nagyságra és alakra nézve igen hasonló és ikertestvérének mondható: t. i. ez is élőfaként hengerded, majdnem görög idomú és bimbókkal van körülvéve, csak hogy ezek vésűvel barázdolás által állítvák elő, nem pedig mint az előbbi feszületen, domborművileg öntvék; hossza szintén 10''.

Végül u. o. még két darab ép oly görög ereklyekereszt találtatott, milyent 1858-dik évben Csehország Opočnic nevű falujában egyszerre ötöt is leltek ¹⁾. Sajnos hogy értesítő barátom ezekről nem írja: vajjon öntve, vésve, verve vagy zománczozva vannak-e? csak annyit mond, hogy megaranyozott rézből levén, a rozsdá igen ellepte és vastagon beborította azokat! Hihetőleg rézlemezből úgy vannak csak verve; sarokban forgó hátlapjuk kinyílik, s a keresztűreg ereklyék befogadására alkalmas. A tökéletlen rajzból csak annyit észlelhetni, hogy az első 4'' magas és 1'' szélességű előlapján Krisztus vízirányos karokkal egymás mellett polczon nyugvó lábakkal, térdig érő kötényszerű testelőzőben függ a keresztben, feje fölött hosszú keskeny címtábla; a kerekre vágott s némi tagozattal profilozott karvégekben 3 (remszerű mellkép látszik. A kereszt hátlapján a leírás szerint középett a b. szűz karba fogott kisdédével, a keresztkarok végeiben pedig ismét 3 éremszerű mellkép vagyon.

A második, ehhez hasonlalkú és művű kereszt előlapján a karok keresztező pontján kerek érmecsben Krisztus mellképe a szokott névjegygyel IC. XC. áll; a négy kar végein éremszerű keretben 4 olvashatlan mellkép görög felirattal. A hátlapon görög liturgicus ruhába öltözött alak, mellén keresztezett stólával áll, a karvégeket ismét éremalakú mellképek díszítik, természetesen görög feliratokkal körülvéve.

A Vértések alján egy német földműves által saját telkén lelt ezen érdekes tárgyak megszerzésére tettem ugyan lépéseket, de eddig sikertelenül, minthogy a kincsét féltékenyen őrző nem szándékozik azokat áruba bocsátani; azonban lelkész-barátom szemesége kezeskedik, hogy a kincs nem fogja a számtalan külföldre vándorolt magyar leletek nyomán a külföldi gyűjteményeket, ellenkezőleg előbb utóbb a m. nemzeti Múzeum termét ékitve, gazdagítani, — ainsí soít il ²⁾!

Ebenhöch Ferencz.

¹⁾ Mittheil. V. 211. lap.

²⁾ Ez érdekes közlemény által mintegy felhiva kötelességemnek tartom valamelyik füzetben a m. n. múzeum keresztjeit leírni és igen sikerült fametszvényekkel közleni.

Archaeol. Közl. VIII. köt. II. füz.